

“Moord en brand!”

Het leven in Geraardsbergen en de deelgemeenten in 1830-1860 op basis van morele statistieken en politieverlagen

Deel 4 en slot

Jacques DE RO

In de vorige bijdrage hebben we, op basis van de maandelijkse rapporten van de arrondissementscommissaris, een aantal aspecten van het leefklimaat in de vijftien deelgemeenten belicht tijdens de jaren 1830-1860. Hierbij zijn aan bod gekomen: herbergen en kroegen, markten en bevoorrading, inbraak met diefstal, bedelarij en moord. Maar de rapporten bieden ons ook nog naast zelfmoord een uitgebreid relaas over de buitengewone gebeurtenissen. Hierbij maken de brandrampen de hoofdmoot uit.

Buitengewone gebeurtenissen

Mislukte oogsten door onweer en hagelstenen

Buitengewone gebeurtenissen op het platteland staan in de eerste plaats in relatie met de natuur, in casu de weersomstandigheden. Het welslagen van de oogst is afhankelijk van zon en neerslag. Wanneer er te veel zon is en te weinig regen valt, verdrogen de akkers en schiet het zaaigoed niet uit de bodem. Maar in onze contreien tijdens de periode 1830-1860 heeft men eerder hinder aan te veel neerslag, wat voor de landbouwers vaak dramatische gevolgen heeft. Tijdens de nacht van 4 op 5 juni 1839 regent het overvloedig en zo hard dat de oogst op de velden is vernield en dat de Dender en enkele beken buiten hun oevers treden in Schendelbeke, Grimminge, Zandbergen, Neder- en Overboelare, Goferdinge en Onkerzele. Hetzelfde scenario speelt zich af tijdens een nacht in juli 1841. Alleen Onkerzele wordt echt getroffen. Een overstroming op 21 augustus 1852 vernielt de oogst te Viane.

Het hevige onweer met grote hagelstenen en stevige windstoten dat op 9 juli 1853 omstreeks 13 uur een half uur lang over onze streek raast, heeft, zoals we eerder gezien hebben, niet alleen een ravage veroorzaakt in Geraardsbergen, ook acht deelgemeenten delen in de gevolgen. Vrij onmiddellijk zoeken de meeste gemeentebesturen financiële hulp bij het provinciebestuur, want *“het afgesneden koolzaad, tarwe, rogge, haver, aard-appels, tabak, immers al de te velde staende vruchten, legumen en fruiten zijn vernietigd; er zijn schier geene huizen waer niet een groot deel der vensterruiten verbrijzeld zijn (...)”*. De gemeenten Onkerzele, Grimminge, Zandbergen, Moerbeke, Viane, Waarbeke, Nieuwenhove en Idegem lijden grote schade. In deze laatste gemeente weet men al diezelfde dag aan de provinciegouverneur mee te delen dat het om een bedrag van circa 65.000 frank gaat. Het jaar daarop slaan de weergoden toe in Moerbeke, Viane en Schendelbeke. Overvloedige regens van 19 tot en met 21 juni 1854 brengen schade toe aan de oogsten en leiden tot overstromingen in de omgeving. Ten slotte

zorgen onweer en hagel op 7 juni 1859 voor inkomensverlies voor de landbouwers in Goferdinge, Zarlardinge, Overboelare, Viane en Schendelbeke.

Slechte weersomstandigheden kunnen ook materiële schade tot gevolg hebben. Op 10 maart 1842 stort te Zarlardinge een muur in van het huis van Romain Pieteraerens. De oorzaak wordt aan een orkaan toegeschreven. Op 6 augustus 1847 zorgt te Smeerebbe-Vloerzegem de bliksem voor schade aan de windmolen van de kinderen Van Lierde. Het reeds vermelde onweer van 7 juni 1859 beschadigt de klokkentoren van Schendelbeke (1).

Minstens 68 branden op het platteland

Beschadiging tot volledige vernieling kunnen ook branden in hoeven, schuren en stallen teweegbrengen. In tegenstelling tot de politieverlagen over woningbranden in Geraardsbergen, zijn de processen-verbaal, opgesteld door de burgemeester en schepenen van de deelgemeenten, vaak zeer uit-

(1) RAG, Provinciebestuur 1830-1850, nrs. 2009/2, 2011/2, 2012/2, 2018/A/2; Provinciebestuur 1851-1870, nrs. 1384, 1385/1-2, 1388/1.

De enige brand met slachtoffers te Grimminge

Branden kunnen grote materiële schade veroorzaken en de bewoners financieel ten gronde richten. Maar de menselijke ellende is nog groter wanneer in het vuur verwanten omkomen. Dergelijk tragisch scenario heeft zich slechts eenmaal voorgedaan op de Plaats te Grimminge op 27 juni 1836. Die dag gaan twee aaneengesloten huizen met strooien daken van François De Spiegeleir en van Joseph Symoens in de vlammen op. Zonen Charles, 16 jaar en Jean De Spiegeleir, 13 jaar komen hierbij om het leven. Er wordt meteen in het dorp een collecte georganiseerd om te voldoen aan de dringendste noden van beide families. Men vermoedt dat de ramp is begonnen met een brandend asdeeltje dat uit de schoorsteen terecht is gekomen op het strooien dak. De schade wordt op 2.000 frank geraamd ⁽³⁾.

Meerdere woningen branden af

Een hevige brand, enigszins vergelijkbaar met de grote brand te Idegem in 1852, maar minder verwoestend, vindt plaats te Zandbergen op 6 februari 1860. Zeven huizen gaan er in de vlammen op. Hier wonen Charles Van Der Veken, Adrien De Zutter, Pierre-Jean van Kerckem, Victor Goossens, Pierre van Wayenberg, allen dagloners; Joannes De Neve, landbouwer en Sophie De Pril, dagloonster. De meesten verliezen hier werkelijk alles, want slechts drie onder hen zijn verzekerd voor een bedrag van 1.000 frank. De werkelijk geleden schade ligt veel hoger. Daar de brandweer in Geraardsbergen snel ter plaatse is, worden de aanpalende woonhuizen meestal gespaard, wat minder vaak voorkomt in de dorpen.

Grimmingen, 28 juin 1836

Monsieur le Commissaire,

Je m'empresse de vous informer qu'un évènement malheureux et déplorable vient d'avoir lieu en cette commune.

Hier soir vers les onze heures et demi, je puis averti par le son de la cloche d'alarme, que quelque chose d'extraordinaire se passait dans la commune ; je m'aperçus de suite qu'un incendie se déclarait du côté de la place, je me suis empressé de m'y rendre avec une personne qui logeait chez moi, et mes domestiques.

Arrivé à l'endroit du désastre, où j'ai trouvé M^r le curé, dont l'habitation est très proche ; et qui avait fait sonner la cloche, nous vîmes les deux habitations contigues des nommés François De Spiegeleir & Pierre Joseph Symoens, couvertes en paille, en proie à la violence du feu, d'une telle manière qu'aucun secours humain en pouvait en arrêter les progrès ; en peu de tems, tout fut dévoré ; rien n'a pas été sauvé, si l'on excepte la génisse de François De Spiegeleir, qui est parvenue à s'échapper. Mais le plus grand, le plus cruel des malheurs, deux garçons du prénommé De Spiegeleir, l'un nommé Charles, âgé de seize ans, l'autre Jean âgé de 13 à 14 ans, sont restés victimes, & ont cruellement péri ; le premier a été entièrement consumé par le feu, le second, qui était parvenu à sortir des flammes, a été tellement brûlé, qu'il est succombé ce jourd'hui, vers les onze heures avant midi. J'avais fait de suite appeler pour secours cette malheureuse victime, le Sr Vermeiren, officier de santé à Idegem, qui lui a prodigué tous les soins possibles, mais qui sont restés sans effects, des parties vitales étant trop profondément attaquées.

Il est impossible, Monsieur le Commissaire, de vous décrire le tableau déchirants, que nous avons eu sous les yeux – deux familles, dont l'une composée d'un père, d'une mère & trois enfants, l'autre d'un père veuf avec quatre enfants, sont réduites à la misère la plus complète, et dans une position à devoir se livrer à la commisération publique, si on ne peut venir à leur secours. Nous avons ouvert aujourd'hui une souscription pour pourvoir aux besoins les plus urgentes de ses malheureuses familles.

La cause de l'incendie est inconnue ; toute fois il n'y a aucun motif qui peut donner lieu à l'attribuer à la malveillance, ni même aussi à l'imprudence, puisqu'il n'avait pas été de lumière allumée dans les maisons ; il y a aura beaucoup à supposer, que le feu aura été communiqué à la paille, qui couvrait le toit, par un étincelle, sorti par la cheminée.

Les dommages causés par cet incendie sont estimés à une valeur de deux milles francs.

Le Bourgmestre de la commune de Grimmingen
Le Secrétaire Rens

RAG, Provinciebestuur 1830-1850, nr. 2003/2.

⁽³⁾ RAG, Provinciebestuur 1830-1850, nr. 2003/1.

Het vuur vindt hier snel uitbreiding want er zijn nog heel wat boerderijen, schuren, stallen en kleine woningen gebouwd met erg brandbaar materiaal zoals hout (in combinatie met leem) en stro. In de meeste processen-verbaal wordt zelfs met geen woord gerept over bluswerken – pas in 1856 wordt in de Oudenbergstad de *Compagnie der Vrijwillige Brandweer* opgericht – zodat verondersteld kan worden dat men de brand gewoon laat uitrazen terwijl men zoveel mogelijk zaken probeert veilig te stellen. Niet zelden slaat het vuur over naar naast gelegen panden. Op 1 juli 1833 breekt brand uit in de herberg Den Beer van Pieter-Joseph du Bois op het gehucht Planke te Overboelare. Het vuur loopt snel over naar de woonhuizen van Elias Herregodts, van de weduwe van Livinus Baudelet, van Charles Jacobs en van Benedictus Bernaert. Na de brand resten van de herberg slechts “*zeer weynige steenen muuren die van geen waerde meer aenschouwd worden (...)*”. De schade beloopt 3.000 frank, maar de waard blijkt hiervoor verzekerd. Enkele jaren later, op nieuwjaarsdag 1838, ontstaat er brand in de paardenstallen van Jean-François De Ceuleneer, landbouwer en assessor te Moerbeke. Het vuur verspreidt zich zo snel dat ook de naast gelegen stallen en schuren, de hoeve en de woning van Antoine De Ceuleneer en het aanpalende huis van Jacques Mangelinckx afbranden. Alle boerderijdieren worden gered, maar het landbouwalaam gaat verloren. De totale schade wordt op 30.604 frank geschat. De burgemeester van Moerbeke betwijfelt dat de slachtoffers er ooit nog bovenop zullen komen, want niets is verzekerd. De brand in Zarlardinghe tijdens de nacht van 24 op 25 januari 1841 raakt twee lemen woningen met

strooien daken, maar hier blijft de schade beperkt. De slachtoffers zijn Charles De Portemont en Amelia Hubo en haar zuster Coleta. Alleen De Portemont blijkt een verzekering te hebben bij de *Compagnie d'Assurances Générales*. Op 16 maart 1842 slaat het noodlot opnieuw toe te Overboelare. Drie woningen branden er volledig uit. Huis en inboedel van Pierre Schailleé, dagloner, zijn niet verzekerd, even wel die van Joseph Imbo en Albert De Schrever, landbouwers. Nog datzelfde jaar, op 8 juni, nabij de kerk van Smeerebbe-Vloerzegem vatten de huizen vuur van Benoît De Schaufeleer, Jean De Vleeschouwer en Jean-Baptiste De Turck. Het proces-verbaal over deze brand is bijzonder interessant want het volledige huisraad van de drie betrokkenen staat erin beschreven. Opnieuw staan ditmaal drie hofsteden in lichterlaaie te Grimminge op 22 mei 1846. Het gaat om de eigendommen van de kinderen van Adrien Andries, van François Rampelberg en van de weduwe van Charles Rampelberg. Alleen de koeien kunnen gered worden. Niemand van de slachtoffers is verzekerd. Nog in 1846, op 20 december, gebeurt te Viane een gelijkaardige ramp: drie huizen gaan er volledig in de vlammen op. De ene woonst hoort toe aan Louis Sadones, dienstbode te Moerbeke en de overige twee aan Joseph-Gaspard De Leye. Bij de enige brand die te Nederboelare uitbreekt tijdens de periode 1830-1860 zijn er vier woningen betrokken. De brand ontstaat op 4 september 1854 in het huis van Jean-Baptiste Posschelle, landbouwer aan de Reep. De vlammen slaan snel over naar de achtergelegen stallen en schuren en verspreiden zich verder naar het huisje

van Jan De Clercq, leidekker en de twee huisjes van Philippe De Vos, grondeigenaar die gehuurd worden door François Michel, schoenmaker en de weduwe van J.B. Matthijs, spinster. Posschelle is enkel voor de gebouwen verzekerd, terwijl De Vos geen enkele verzekering heeft afgesloten. De oorzaak van de brand wordt toegeschreven “*aen de kwaedwilligheid*”. Ten slotte worden op 4 mei 1858 te Viane de woningen van Françoise Huwaert, Angelique Carion en Rosalie Van Hove de prooi der vlammen. Alleen Huwaert blijkt verzekerd voor het gebouw (4).

Brand van één woonhuis met meerdere families

Maar een brandramp kan ook meerdere bewoners van één en hetzelfde woonhuis op straat zetten. In de deelgemeenten – en dat is zeker niet anders in de stad tijdens de jaren 1830-1860 – wordt niet zelden een huis verhuurd aan meer dan één persoon of familie. Zo vernielt een brand op 9 september 1846 op het gehucht Planke het houten huis met strooien dak, dat toebehoort aan Jacques Boon, landbouwer en Jacques Machelinckx, wever. Zij verhuren de woonst aan Charles-Louis Marix, dagloner en Jean Temmerman, klompenmaker. De eigenaars noch de huurders zijn verzekerd, waardoor deze laatste “*in de uiterste armoede gedompeld zijn*”. In 1847 doen zich op een maand tijd twee gelijkaardige rampen voor. Op 18 april breekt te Moerbeke brand uit in het dubbelhuis van Louis Sadones. Hierin wonen Anselme De Taeye en de weduwe van Jean-Baptiste De Bruyne. Alleen het gebouw is verzekerd (5). In Idegem gaat op 20 mei het woonhuis met stallen en schuren volledig in de vlammen op. Gebouwen en meubilair zijn voor 6.000

(4) RAG, *Provinciebestuur 1830-1850*, nrs. 1999, 2007/2; 2011/2, 2012/2, 2016/2; *Provinciebestuur 1851-1870*, nrs. 1384, 1385/2, 1387/2.

(5) *De Volksverdediger*, 25 april 1847, p. 2, k. 3.

frank verzekerd, maar dit vrijwaart François Neirinckx, Josse Van Hecke en de weduwe van Philippe de Vincke er niet van dat ze dakloos worden (*).

Hetzelfde lot ondergaan een zekere Van Eeckhout, Bernard Van Steertegem en Liévin Hellebosch, wanneer zij op 25 februari 1851 hun woonst in de Neerstraat zien afbranden (†). Hier heeft zelfs niemand een brandverzekering. Dit is ook het geval met de brand te Zandbergen op 29 maart 1854. In een lemen huis met strooien dak wonen Edouard De Ville, François Haelterman, Pierre-Jean Vlasenbroeck en Julien van der Biest, allen landmannen. De opgedeelde woonst met de vernielde huisraad vertegenwoordigen een bedrag van 7.590 frank, maar "ze zyn tegen den brand niet gewaerborgd geworden" (‡).

Brandstichting

Na de vaststelling van de brandhaard, wordt telkens onderzocht waar het vuur precies is ontstaan en wat de eigenlijke oorzaak ervan is. De betrokkenen worden ondervraagd en meestal krijgt men als antwoord dat zij de eigenlijke oorzaak niet kennen. Soms wordt, maar zeer uitzonderlijk, kwaad opzet vermoed. Eerder hebben we gezien dat de brand op de Reep te Nederboelare in 1854 met opzet is aangestoken. Een reden hiervoor is niet opgegeven.

Op 24 april 1841 om 21.30 uur hoort Jean Brootcoorens, landbouwer te Overboelare, geluiden rond zijn woning. Wanneer hij buitenkomt, ziet hij een onbekende wegvluchten. Hij vindt een lont waarmee een deel van het dakgebinte van de schuur in brand is gestoken. Het motief tot brandstichting vernemen we niet in het politierapport. Een gelijkaardig incident,

maar waarbij de dader wel gekend is, doet zich voor te Waarbeke op de late avond van 5 februari 1842 tussen 22.00 en 23.00 uur. Vincent Niels, landbouwer en herbergier, bemerkt aan de voordeur van zijn huis enkele bundels brandend stro. Hij krijgt de kleine vuurhaard snel onder controle en gaat meteen op zoek naar de brandstichter. Hij wint inlichtingen in bij Petrus Leereens, herbergier in het dorp. Met vier mannen gaan ze dan naar de woning van Jean-Baptiste Niels, landbouwer te Tollembeek. De man vlucht bij hun aankomst maar wordt later ingerekend door de veldwachter van Tollembeek. Of het hier om een ruzie gaat binnen de familie Niels, is niet duidelijk. In beide voorvallen is de poging tot brandstichting mislukt omdat de bewoner van het beoogde goed aanwezig is en de brand heeft kunnen verhinderen. Meer kans op slagen lijkt het aantekenen van een leegstaande woning in het midden van de nacht. Onbekenden zetten te Viane op 1 april 1846 het onbewoonde huis van François Wuisbecq, landbouwer te Naast (provincie Henegouwen), om 3 uur s'ochtends in lichterlaaie. Het gebouw is gelukkig voldoende verzekerd (¶).

Andere oorzaken bij het ontstaan van een brand

Duidelijke tekens van opzettelijke brandstichting zijn dus eerder zeldzaam. Dit geldt evenzeer bij het bepalen van de juiste oorzaak van de brand. Een opmerkelijke oorzaak voor het ontstaan van een vuurzee binnen de woning is het drogen van vlas bij de kachel. De gevaren van dergelijke praktijk mocht Joannes-Francies De Henau ervaren op 25 januari 1838. Deze weduwenaar, die samenwoont met zijn zoon Benoît en diens echtge-

note Florentina Livinou en hun zeven kinderen in een hoeve in de Abeelstraat te Ophasselt, geraakt met moeite en met een verbrand gezicht uit de keuken, die verteerd wordt door brandend vlas. Het vuur slaat over naar de woning, schuur en stallingen van de naaste buur Bernardus De Henau. De totale schade aan gebouwen en meubilair bedraagt 4.894 frank, doch niets is verzekerd.

Onvoorzichtigheid met het drogen van vlas bij de haard is ook de oorzaak van de brand op 18 februari 1846 te Overboelare van de woning van François Molderez, wagenmaker. Een andere oorzaak die vermeld staat is de nalatigheid bij het roken van een pijp. Op 5 augustus 1855 verwoest een brand in de Neerstraat te Onkerzele de woning, de schuur en de stallen, alles opgebouwd in hout, leem en met strooien daken, van landbouwer Jean-Baptiste De Smet. Twee koeien komen hierbij om. Het begin van de brand wordt gezocht in een kamertje, dat Pierre De Schuyteneer er betreft. De man zou na zijn middagmaal een dutje doen, terwijl zijn rokende pijp in aanraking is gekomen met het naast gestapelde stro.

Ook lucifers, in deze periode toch nog niet algemeen verspreid, wekken zeker de interesse op van kinderen. Op 6 april 1858 speelt het kind van Jean-Baptiste Borremans, dagloner te Viane, werkelijk met vuur wanneer hij enkele "phosphorieke solferstekken" aanstrijkt. Even later staat het huis in lichterlaaie en het vuur is zo hevig dat ook het huis van de buurman Jean-Baptiste Clairebaut, dagloner in brand staat. Borremans is verzekerd voor de opgelopen schade van 500 frank, maar Clairebaut, die een verlies lijdt van 2.500 frank, staat zonder brandpolis op straat... De oorzaak van een brand wordt

(*) *Gazette van Geeraardsbergen*, 30 mei 1847, p.3, k. 1.

(†) *Ibidem*, 155/12.

(‡) RAG, *Provinciebestuur 1830-1850*, nrs. 2016/2, 2018/A/2; *Provinciebestuur 1851-1870*, nrs. 1383, 1385/2.

(¶) RAG, *Provinciebestuur 1830-1850*, nrs. 23011/2, 2012/2, 2016/2.

uitzonderlijk ook toegewezen aan de natuurelementen zoals die vroege ochtend in Moerbeke op 19 juni 1847. Tijdens een hevig onweer slaat de bliksem in op de stal van Joseph Haentjes, winkelier. De man lijdt hierbij voor 500,43 frank schade en is er niet voor verzekerd ⁽¹⁰⁾.

Windmolens, een smidse en een dorpskerk staan in brand

In de dorpen rond Geraardsbergen zijn het vooral huizen, hoeven, schuren en stallen die ten prooi vallen aan het vuur. Rapporten over branden van opvallende gebouwen zoals een kerk, een paardensmidse of een windmolen vinden we heel uitzonderlijk. Zo ontstaat er om onverklaarbare redenen op 19 maart 1836 om 10.00 uur 's ochtends brand in de kerk van Zarlardinge. De brand is ontstaan “*aen den grooten altaer, schilderyen, beelden, boegeringe, siborien, kerkkledingstukken, boeken (...) zyn door den brand vernietigd*”. De schade beloopt 8.000 frank, maar kerk en interieur zijn volledig verzekerd.

Even onverklaarbaar is de brand die op 12 oktober 1847 te Overboelare uitbreekt in de paardensmidse van Franciscus Bury. Hier raken vooral “*smidsalaam, hamers, beitels, ijzer als nieuw en oud (...)*” door de brand onbruikbaar ⁽¹¹⁾. Nog in Overboelare, op 15 november 1859, wordt Joseph Menschaert, molenaar te Geraardsbergen, eveneens technisch werk-

loos wanneer er in de stenen korenwindmolen, die hij huurt van Jean-Baptiste vander Donckt, burgemeester van Nederboelare, brand uitbreekt. Ondanks de snelle tussenkomst van de *Compagnie der Vrijwillige Brandweer* uit Geraardsbergen, heeft men het gebouw niet kunnen redden. Het molenwerk is vernietigd en slechts 40 van de 100 zakken graan heeft men kunnen redden ⁽¹²⁾. Amper een jaar later, op 16 oktober 1860, slaat voor Joseph Menschaert opnieuw het noodlot toe. De houten korenwindmolen die hij in Goferdinge huurt van Pieter Deroy, wordt door een brand volledig in de as gelegd ⁽¹³⁾. Beide molens zijn verzekerd ⁽¹⁴⁾.

Een overzicht van de brandhaarden in de deelgemeenten

Op basis van de maandelijkse rapporten van de gemeentebesturen aan de arrondissementscommissaris is het mogelijk een beknopt chronologisch overzicht te geven van alle branden tijdens de periode 1830-1860 per deelgemeente. De gemeenten zijn hierna geschikt in de volgorde gaande van het meest naar het minste aantal brandrampen ⁽¹⁵⁾. Zoals hoger vermeld, ontbreken de gegevens voor 1849 en 1857. Hierbij gevoegd ook nog beschouwingen bij de demografische evolutie van elke dorpsgemeenschap (zie tabel 1 in *Gerardimontium* jg. 2008, nr. 221, p. 7).

Overboelare

Overboelare (760 ha) telt in 1840 260 huizen en zijn bevolking groeit in 1830-1860 aan met circa 300 inwoners. In 1860 is het de deelgemeente met het meeste aantal mensen. Zij breekt ook elk record wat het aantal branden betreft. Elf maal luidt de noodklok. De eerste brand dateert van 1 juli 1833, waarbij herberg *Den Beer* van Pieter-Joseph du Bois op het gehucht Planke en de aanpalende woningen van Elias Herregodts, van de weduwe van Livinus Baudalet, van Charles Jacobs en van Benedictus Bernaert verloren gaan. Het jaar daarop, op 26 januari, vernielt brand het huis met strooien dak, gelegen op de Duitsenbroek en bewoond door Francis Mathijs. Op de Steenweg van Geraardsbergen naar Lessen (thans Groteweg) staan op 13 mei 1835 de huizen van François De Vlaminck en Victor Claessens in lichterlaaie. De brandstichting door onbekenden op 24 april 1841 bij de boerderij van Jean Brootcoorens mislukt. Op 4 februari 1842 brandt de leegstaande houten schuur van César De Terk uit Lessen volledig af. Een aanwijsbare oorzaak wordt niet gevonden. De volgende maand, op 16 maart, worden de huizen van Pierre Schailleé, Joseph Imbo en Albert De Schrever door het vuur verteerd.

De branden volgen elkaar dan snel op. Op 18 februari 1846 staat het huis van François Molderez in brand, op 9 maart 1847 het woon-

⁽¹⁰⁾ RAG, *Provinciebestuur 1830-1850*, nrs. 2007/2, 2016/2, 2018/A/2; *Provinciebestuur 1851-1870*, nrs. 1386/1, 1387/2.

⁽¹¹⁾ *Gazette van Geeraardsbergen*, 17 oktober 1847, p. 2, k. 1.

⁽¹²⁾ *Inventaris van de wind- en watermolens in de provincie Oost-Vlaanderen*, in *Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen*, Gent, 1962, p. 83: deze windmolen is gelegen op de Grote Hunnegemkouter met kadastrale ligging sectie A 1086. Na deze brand is hij opnieuw opgebouwd, maar na 1892 omgebouwd tot magazijn voor het lucifersbedrijf van de gebroeders De Launoit.

⁽¹³⁾ *Ibidem*, p. 39: deze enige windmolen, gelegen op de *Groten Duytskouter* (thans Oudenaardsesteenweg) met kadastrale ligging enige sectie 321, blijkt nadien opnieuw in werking. De laatste molenaar na W.O. I is Victor Van Schel uit Denderwindeke. In 1948 wordt de molen afgebroken.

⁽¹⁴⁾ RAG, *Provinciebestuur 1830-1850*, nrs. 2003/1, 2018/A/2; *Provinciebestuur 1851-1870*, nrs. 1388/1-2.

⁽¹⁵⁾ Lijsten van brandrampen in heel Oost-Vlaanderen met een selectie van de 15 deelgemeenten van Geraardsbergen voor de periode 1830-1860 vinden we in RAG, *Provinciebestuur 1830-1850*, nrs. 1999, 2000, 2002/2, 2003/1, 2005/2, 2007/2, 2009/2, 2010/2, 2011/2, 2012/2, 2013/2, 2014/2, 2016/2, 2018/A/2 en in *Provinciebestuur 1851-1870*, nrs. 1383, 1384, 1385/1-2, 1386/1-21, 1387/1-2, 1388/2.

huis en de stallen op de Buizemont van Joseph de Launoit, landbouwer, herbergier en winkelier, en op 30 juli 1848 het woonhuis van Alexandre De Roy, landbouwer ⁽¹⁶⁾. Tijdens de jaren 1850 vermelden we op 8 augustus 1853 de vernieling door het vuur van het huis, de

schuur en de stallen van landbouwer Constantin Van de Pontseele en op 15 november 1859 gebeurt hetzelfde met de stenen korenwindmolen van Jean-Baptiste vander Donckt.

Zarlardinghe, Viane

Zarlardinghe (653 ha) en Viane (506 ha) tellen in 1840 respectievelijk 264 en 302 woningen. Zarlardinghe heeft in 1830-1840 het meeste aantal inwoners van alle deelgemeenten. Deze positie wordt nadien overgenomen door Viane, maar na 1850 zet zich ook hier een daling van de bevolking in. In beide lokaliteiten heeft de arrondissementcommissaris van Aalst telkens acht branden geregistreerd. In Zarlardinghe brandt het in 1836 tweemaal. Eerst op 19 maart in de dorpskerk en later in het jaar, op 15 oktober, staat het huis met bijgebouwen van landbouwer François De Smet in lichterlaaie. Maar de meeste branden gebeuren tijdens de jaren 1840. Tijdens de nacht van 24 op 25 januari 1841 worden de woningen van Charles De Portemont en Amelia Hubo en haar zuster Coleta door vuur gedeeltelijk verwoest. In 1842 luidt driemaal de noodklok in het dorp. Het gaat telkens om woningen waarin wevers wonen.

Op 10 maart brandt het huis af van Charles van den Bossche, tijdens de nacht van 1 op 2 juni gebeurt dit met de woning van Flore De Geyter en op 11 september staan het huis, de stallen en de schuur van Joseph Bousin in brand. De man is op dat ogenblik op bedevaart naar Halle. Op 28 februari 1846 ziet Pierre Stekke, arbeider zijn woning, stal en schuurtje, alles opgetrokken in hout en leem en bedekt met daken uit stro, verteerd door het vuur. Ten slotte blijven op 20 april 1853 na de brand van het huis van Joseph D'haenens, klompenmaker in het gehucht Correele, alleen nog de zwartgeblakerde muren rechtop staan. Ook in Viane slaat het vuur achttmaal toe. De eerste brand dateert van 12 april 1843. Die dag brandt de woning af van Guillaume Du Ran. De man bezit geen brandpolis. In 1846, op 1 april, wordt

Op heden desen sedert inty staet Jaunaris
Achtien honden vier en dertig ten negen ure van den
voormiddag den ondergetrokkenen Jean Baptiste
vander Naillen burgemeester der gemeente van
Overboelare gytten om ses uur vanden naarmiddag
ouderdyt kynde geworden dat het huys van sekeren
francis Mathijs Inwoonder der gemeente vstaende
op den dacht de broek bekig was met branden heb
ik mij daerlyk daer naer toe begiven alsoer
gekomen kynde heb offatidlyk gesien dat het
huys vanden voorgesunden Mathijs in brand
stond en tats om twoe te seggen gheul de takhaeg,
wyeude van stroye, d'proye der vlammen geworden
was; dan de Man ondertraegde hebbeude als
Judgelyk de Vrouw om te witen de vorkout
vanden brand en het beginsel te kennen hebbeude
de man en de Vrouw mij verklaerd sulkes ik seg
de vorkout vanden brand te ignoreren en niet
te witen waer den brand beginsel had genomen
en sijndlinge an de afgebrande man en Vrouw
gevraagd hebbeude of huer huys en meubelen
jegens brand geassureerd was hebbeude
mij geantwoord dat huer huys en meubelen
jegens brand geassureert waren an de Agente
Generael te Brussel voor een Somme van set
honderd gulden nederlands, en bemakkende
dat er anden murgemilden huys niet meer te blyfsken
was, heb ik mij geretireerd en weder naer huys
begiven te overboelare dag Maand in jaer als
ten hoofde. J. Gedeckend vander Naillen. —

Verslag van Jean-Baptiste vander Naillen, burgemeester van Overboelare, over de brand op de Duitsenbroek van het huis met strooien dak van Francis Mathijs (26 januari 1834).

⁽¹⁶⁾ De Volksverdediger, 14 maart 1847, p. 3, k. 1.

het onbewoonde huis van François Wuisbecq door onbekenden in de as gelegd.

Erger is de brand op 20 december 1846, waarbij drie woningen door het vuur worden vernield. De eigenaars zijn Louis Sadones en Joseph-Gaspard De Leye ⁽¹⁷⁾. De meeste brandrampen zijn echter voor de jaren 1850. Op 7 juli 1852 branden het huis, de schuur en de stallen van landbouwer Engelbert De Schuyteneer. Een koe overleeft de brand niet. Het jaar 1858 is een rampjaar voor Viane. Op 1 februari gaan het huis, de stal en de schuur van Frans Branckaert in de vlammen op, op 6 april branden de woningen van Jean-Baptiste Borremans en van Jean-Baptiste Clairebaut en op 4 mei gebeurt dit met de huizen van Françoise Huwaert, Angélique Carion en Rosalie Van Hove. Het brandt opnieuw op 7 maart 1859. Landbouwer Livinus De Mutter ziet die dag zijn niet verzekerde woning afbranden.

Moerbeke

Moerbeke (643 ha) telt in 1840 181 woonhuizen en groeit in dertig jaar tijd aan met 267 inwoners. Het gemeentebestuur registreert 7 branden over een dertigtal jaren. De eerste in de rij is de brand op 1 januari 1838 van de stallen en schuren van Jean-François De Ceuleneer, de boerderij en bijgebouwen van Antoine De Ceuleneer en het aanpalende huis van Jacques Mangelinckx. Op 4 juni 1846 vat het huis vuur van Pierre Matthys uit Viane. De weduwe Van Heyen die het pand huurt is niet verzekerd tegen brand. Het jaar daarop staat op 18 april de dubbelwoning van Louis Sadones in brand. Hierin wonen Anselme De Taeye en de weduwe van Jean-Baptiste De Bruyne. Twee maand later, op 19 juni 1847, zorgt een blikseminslag voor de brand van de stal van Joseph Haentjes.

De drie laatste branden gebeuren allemaal in maart 1859. We beschikken over geen detailgegevens van deze die zich voordoen op 11 en op 29 maart. Op 27 maart gaat het huis van landbouwer François Vereecken op in de vlammen. De huurder Pieter Walraevens verliest hierbij have en goed maar door zijn brandverzekering heeft hij recht op schadevergoeding.

Schendelbeke

In Schendelbeke (588 ha) staan in 1840 202 woningen en telt de gemeente in 1860 32 inwoners minder dan in 1830. Het dorp blijft gespaard van brandrampen tijdens de jaren 1830-1842 en 1852-1860. Tijdens de crisisjaren 1840 doen er zich een vijftal en in 1851 nog één brand voor. In april 1843 stijgt tweemaal een rookpluim op boven het dorp: op 8 april vernietigt het vuur het huis, de stallen en de schuur met de hele graanvoorraad van landbouwer Josse Capiou en op 20 april gebeurt dit met de woning met bijgebouwen en de hele veestapel op een koe na van Charles Collyns, herbergier en landbouwer. De schade bedraagt 13.000 frank, doch Collyns bezit geen brandverzekering. Op 2 december 1844 branden het woonhuis, de schuur, de stal en het varkenshok van landbouwer Louis Cock. Twee jaar later, op 17 december 1846, staan eveneens het huis, de schuur en de stallen van landbouwer Jean-Baptiste De Mulder in lichterlaaie ⁽¹⁸⁾. De maand daarop, op 20 januari 1847, gaat het huis van Christian Van Steertegem in de vlammen op. Ten slotte op 15 februari 1851 brandt de hofstede van Jean-François van Lil, onderwijzer en gemeentesecretaris van Schendelbeke.

Ophasselt

Ophasselt (749 ha) bezit in 1840 211

huizen en zijn bevolking telt na drie decennia 23 inwoners minder. De gemeente maakt tijdens de periode 1830-1860 een vijftal branden door. De eerste brand gebeurt op 25 januari 1838 in de Abeelstraat waarbij de woningen, de schuur en de stallen van Joannes-Francies De Henau en van Bernardus De Henau door het vuur worden vernietigd. Twee jaar later, op 8 januari 1840, brandt het huis van Pierre Borremans. De man is niet verzekerd. Dit kan wel gezegd van Benoît Danau, landbouwer, handelaar en winkelier wanneer hij op 14 juli 1843 het slachtoffer wordt van een door brand vernielde woning en schuur. Later op het jaar, op 30 november, staat op de Gapenberg het huis in brand van landbouwer Bernard van der Meeren en bewoond door François Colle, voormalig bakker. Ten slotte gaan op 25 juni 1847 ook de woning en een deel van de meubels door het vuur verloren van François Thys, die het gebouw huurt van Pierre-Jean Dierickx, landbouwer uit Schendelbeke ⁽¹⁹⁾.

Grimminge, Idegem

Grimminge (441 ha) telt in 1840 83 woningen en maakt in 1830-1860 een demografische winst met 124 inwoners. Tussen 1830-1860 brandt het er vier maal. De brand van 27 juni 1836 op de Plaats geldt als enige brand waarbij twee menselijke levens te betreuren zijn. Het vuur vernielt volledig de woningen van Joseph Symoens en van François De Spiegeleir, die er twee zonen aan verliest. Op 22 mei 1846 branden de hoeven van de kinderen van Adrien Andries, van François Rampelberg en van de weduwe van Charles Rampelberg. Vele jaren later, op 17 december 1855, brandt het woonhuis van bakker Martin Malfroot. De man is verzekerd tegen brandgevaar, net als Joseph Van Schoors en Francies Caeyman, arbeiders,

⁽¹⁷⁾ *De Volksverdediger*, 27 december 1846, p. 3, k. 1.

⁽¹⁸⁾ *De Volksverdediger*, 13 december 1846, p. 3, k. 1.

⁽¹⁹⁾ *Gazette van Geeraardsbergen*, 4 juli 1847, p. 2, k. 3.

die op 1 april 1859 hun aan elkaar gebouwde huizen zien branden. In Idegem (340 ha) staan in 1840 198 woonhuizen. Na een terugval van zijn bevolking tijdens de crisisjaren 1840, heeft het dorp zich in 1860 demografisch nog niet hersteld. Behalve de grote brand in april 1852, waarbij quasi de hele Neerstraat in de as wordt gelegd, woeden in het dorp in 1830-1860 nog een drietal vuurhaarden. Tijdens de nacht van 3 op 4 september 1834 breekt brand uit in de stallen van Isabelle De Wandel, echtgenote van Pierre Vande Pontseele, arbeider. Korte tijd later breidt het vuur zich uit naar het woonhuis, gelegen langs de Aalsterse Steenweg. Het echtpaar bezit een brandpolis. Op 9 februari 1841 worden langs de "Ninofweg" de stallen en de schuur van Jean-Baptiste Bourgeois, herbergier te Brussel, en gebruikt door Donatus Haelterman door het vuur verteerd. Ten slotte gaan op 20 mei 1847 niet alleen stallen en schuren, maar ook de driewoonst van François Neirinckx, Josse Van Hecke en de weduwe van Philippe de Vincke in de vlammen op.

Goeferdinge, Onkerzele en Zandbergen

Onkerzele, met 832 ha in oppervlakte de grootste deelgemeente, telt in 1840 186 huizen. In 1830-1860 neemt haar bevolking gedurig toe, wat in 1860 resulteert in een demografische winst van 251 inwoners. Hier brandt het slechts driemaal over een periode van 30 jaar. Op 11 februari 1830 brandt het woonhuis met strooien dak van Antoon Matthijs. Het duurt tot 25 september 1841 alvorens opnieuw brand uitbreekt. Ditmaal wordt de schuur van Pierre Janssens, grondeigenaar te Geraardsbergen, en gebruikt door hovenier Jacques Verschaffel volledig in de as gelegd. De eigenaar krijgt de schade van 938 frank niet vergoed van de verzekering, omdat hij het jaarlijkse bedrag voor de polis, dat op 14 april een einde nam,

Op 16 oktober 1860 breekt te Goeferdinge in de houten korenwindmolen van Joseph Menschaert brand uit. (Verz. Ph. Haegeman)

niet heeft betaald. De derde brand dateert van 5 augustus 1855, waarbij het woonhuis, de schuur en de stallen van Jean-Baptiste De Smet in de Neerstraat in de vlammen opgaan.

Goeferdinge (383 ha) omvat in 1840 85 woonhuizen. De bevolking bereikt hier na een terugval tijdens de crisisjaren 1840 in 1860 opnieuw het niveau van 1840. Het dorp blijft tot 1844 gespaard van branden. Op 28 april van dat jaar worden de woning en een stal van Joseph De Geyter, dagloner door het vuur verteerd. De man heeft geen brandverzekering. Het duurt dan tot oktober 1860 dat opnieuw tot twee maal toe brand uitbreekt: op de 16de brandt de houten korenwindmolen van Joseph Menschaert en op de 26ste vallen de aangebouwde huizen met strooien dak van Jacobus en Livinus Vander Mijnsbrugge, arbeiders ten prooi aan het vuur. Beiden zijn wel verzekerd tegen brand.

Zandbergen (691 ha) met 227 huizen in 1840, maakt in 1830-1860

met 293 extra dorpelingen een sterke bevolkingsgroei door. Deze gemeente kent slechts drie brandrampen, hoofdzakelijk tijdens de jaren 1850. Maar ze hebben wel een grote impact. De brand op 29 maart 1854 vernielt de vierwoonst van Edouard De Ville, François Haelterman, Pierre-Jean Vlassenbroeck en Julien van der Biest. Op 3 oktober van datzelfde jaar breekt weer brand uit, maar nadere gegevens ontbreken. Ten slotte gebeurt - op Idegem na - tijdens de bestudeerde periode hier de grootste brand op 6 februari 1860. Zeven woningen worden volledig in de as gelegd. Charles Van Der Veken, Adrien De Zutter, Pierre-Jean van Kerckem, Victor Goossens, Pierre van Wayenberg, Joannes De Neve, en Sophie De Pril staan die dag op straat.

Nederboelare, Smeerebbe-Vloerzegem

Nederboelare (216 ha), de op één na kleinste deelgemeente met slechts 75 huizen in 1840, leunt door haar ligging sterk aan bij Geraardsbergen. Haar bevolking boekt, ondanks een lichte terugval tijdens de jaren 1840, een belangrijke winst over een periode van 30 jaar. Slechts tweemaal luidt er de noodklok wegens brand: eerst op 3 januari 1835 brandt de schuur af van François Tusschans en een tweede maal, op 4 september 1854, staan het huis, de stallen en de schuren van Jean-Baptiste Poschelle aan de Reep in lichterlaaie. Het vuur breidt zich uit naar het huisje van Jan De Clercq en de twee huisjes van Philippe De Vos, die verhuurd zijn aan François Michel en aan Jean-Baptiste Matthijs.

Smeerebbe-Vloerzegem (366 ha) met 91 woningen in 1840 heeft het tijdens de crisisjaren 1840 hard te verduren. De inkrimping van de dorpsgemeenschap zet zich ook na 1850 door. Slechts twee brandhaarden zijn hier te noteren. Beiden doen zich voor tijdens de

jaren 1840. Op 8 juni 1842 branden nabij de dorpskerk de huizen van Benoît De Schaufeleer, Jean De Vleeschouwer en Jean-Baptiste De Turck en op 26 maart 1847 wordt het “woonhuis met stijl” en stal van Charles-Louis De Spiegeleer, herbergier en gehuurd door Bernard Ankaer, dagloner door het vuur vernield. Het huis is door de eigenaar verzekerd, maar de meubels van de huurder niet.

Waarbeke

Waarbeke (258 ha) met slechts 52 woningen in 1840 heeft in 1830-1860 de kleinste dorpsgemeenschap. De lichte stijging van haar bevolking tijdens de jaren 1830 wordt de volgende decennia tenietgedaan. Net als Nieuwenhove is deze gemeente volgens de rapporten gespaard gebleven van brandrampen. Alleen vermeldenswaard is de mislukte brandstichting op 5 februari 1842 bij Vincent Niels, landbouwer en herbergier. De dader wordt opgepakt.

Nieuwenhove

In oppervlakte de kleinste deelgemeente, telt Nieuwenhove (200 ha) in 1840 toch nog 94 woonhuizen. De sterke bevolkingsgroei tijdens de jaren 1830 zet zich de volgende decennia niet meer door. Het aantal inwoners neemt zelfs gestaag af. Het dorp wordt gedurende de bestudeerde periode niet door branden geteisterd.

Zelfmoord

Een zeldzaam fenomeen

Zelfmoordregistratie op het plateland tijdens de jaren 1830-1860 gebeurt zelden. De daad is in tegenstrijd met de katholieke moraal die er in de dorpen heerst en dus verwerpelijk. Niet meteen aanwijsbaar, maar vaak wordt

zelfdoding verpakt in meer aanvaardbare omstandigheden zoals verdrinking. Toch zijn zeker in een proces-verbaal een tweetal zelfmoorden opgetekend en dit tijdens de late jaren 1840. Op 17 april 1846 maakt Franciscus Van Coppenholle, 36 jaar, ongehuwd en landbouwer te Overboelare, een einde aan zijn leven door een gewerschot. De man blijkt al enige jaren krankzinnig. Drie jaar later, op 30 april 1849, beneemt Isabella Daneels, 45 jaar, gehuwd en huishoudster te Schendelbeke, zich van het leven door “versmoring”. Volgens het politierapport zou de vrouw gestikt zijn door gedurige inademing van tabaksrook. Ook hier schrijft men de daad toe aan “geestesverstoring”. In Zarlardinghe gebeurt op 21 juni 1850 een gelijkaardig voorval, maar een proces-verbaal hierover hebben we niet teruggevonden ⁽²⁰⁾.

Verdrinken in waterputten, in een drinkplaats en in een mestpoel

Alle niet natuurlijke doodsoorzaken vinden meestal hun weerslag in de verslagen van de dorpsburgemeester aan de arrondissementscommissaris. De meest voorkomende is de verdrinkingsdood. Indien het slachtoffer geen kind is, blijft de twijfel bestaan of het al dan niet gaat om een zelfmoorddaad. Waterputten zijn zeer belangrijk voor de watervoorziening van de dorpsgemeenschap. Zij liggen dicht bij de boerderijen en het gevaar is niet denkbeeldig dat spelende kinderen er in vallen en verdrinken. Dergelijk scenario is meermaals gebeurd. Op 4 april 1832 verdrinkt de tweejarige Pierre De Fostier in de waterput nabij de woning van François De Geijter te Goeferdinge. Hetzelfde voorval doet zich voor te Grimminge op 24 oktober 1848 met Petrus, het vierjarige zoontje van Joseph Roman. Even dramatisch is de verdrinking

van de 22 maand oude François Spittaels op 3 maart 1859 in een waterput te Zarlardinghe. In deze gemeente vormt de zogenaamde *Kerkenplas* een reëel gevaar voor kinderen. Het is een kleine drinkplaats voor het vee gelegen tegenover de toegang van de dorpskerk. Op 1 maart 1846 verdrinkt er Odilla, het tweejarige dochtertje van Charles de Motte, hoefsmid en van Leocadia de Moy, spinster. Ook voor het tweejarige jongetje François De Saedeleer wordt op 21 juni 1854 de *Kerkenplas* zijn dood. Maar er zijn ook volwassenen die sterven door verdrinking in een waterput. De omstandigheden waarin dit gebeurt, roept vragen op. Zo verdrinkt Marie-Françoise De Beck, 38 jaar, op 30 november 1855 in een put te Overboelare tijdens een aanval van epilepsie. Eveneens in dezelfde gemeente op 14 mei 1856 komt landbouwer Constantin Van de Pontseele, 52 jaar om het leven door verdrinking in een waterput. Hij zou tekenen van dementie vertonen. In Smeerebbe-Vloerzegem gebeurt eveneens in 1856, op 26 september, hetzelfde met Sophie Geurts, 58 jaar en spinster, echtgenote van Frans Pitens, die koster is in het dorp. De vrouw zou in de waterput zijn beland “*par suite de tournements de tête*”. Op 20 november 1858 verdrinkt te Zarlardinghe eveneens Elisabeth Vande pontseele, spinster en 50 jaar oud. Hier is de reden noch de omstandigheid bekend. Een ander gevaar voor verdrinking van kleine kinderen is de mestpoel, die meestal op het binnenhof van boerderijen ligt. Dit is gebeurd met de vierjarige Scholastique Cromphaut, dochter van François en van Marie De Roeck, op 14 februari 1846 te Moerbeke ⁽²¹⁾. De Dender, de Molenbeek en de Ransbeek eisen hun tol

⁽²⁰⁾ RAG, Provinciebestuur 1830-1850, nrs. 2016/2, 2019/2.

⁽²¹⁾ RAG, Provinciebestuur 1830-1850, nrs. 1998/1, 2016/1, 2019/1; Provinciebestuur 1851-1870, nrs. 1386/1-2, 1387/2, 1388/1.

te Sint-Lievens-Esse, op 24 september 1842 te Schendelbeke uit een notenboom en overlijdt kort daarna. In Atembeke, een gehucht van Moerbeke, is Petrus Van der Putten op 24 november 1847 een boom aan het vellen wanneer net Alexandre de Taeye, 41 jaar, vader van twee kinderen en landbouwer te Onkerzele, langskomt met een kruiwagen rapen. De man krijgt de vallende boom op zich en overlijdt ter plaatse⁽²³⁾. De 19-jarige Jean-Joseph Buyl, knecht overlijdt op 25 mei 1858 te Grimminge, nadat hij een blok hout op zich heeft gekregen. In Smeerebbe-Vloerzegem wordt getreurd om de dood van Franciscus Goessens, paardenknecht nadat hij op 26 april 1843 op de Plaats te Heldergem van zijn paard valt en terecht komt onder de karrenwielen.

Ongelukken in de bouwsector zijn van alle tijden... Een ongeluk met dodelijke afloop vindt op 30 juli 1844 in Smeerebbe-Vloerzegem plaats. Lievin Berlamont, leidekker uit Sint-Lievens-Esse, valt tijdens werkzaamheden van de klokkentoren van Vloerzegem. Hij laat een vrouw en twee kinderen na⁽²⁴⁾.

Hoeveelheid en aard van de delicten in procenten

Uit deze veelheid aan gegevens betreffende crimineel gedrag, die opduikt in de politieverlagen, kunnen we bij benadering voor de periode 1830-1860 de hoeveelheid en de aard van de delicten in procenten uitdrukken. Een heel precies beeld blijft een utopie, gezien bepaalde dossiers in het archief ontbreken en ook dat bepaalde delicten nooit worden aangegeven, zoals bepaalde seksuele misdrijven. Volgens D. Mertens in zijn studie over de criminaliteit

Lievin Berlamont, leidekker uit Sint-Lievens-Esse, valt op 30 juli 1844 tijdens werkzaamheden van de klokkentoren van Vloerzegem. (Verz. Ph. Haegeman)

in Aalst en op het platteland van het Land van Aalst tijdens de 18de eeuw behoren seksuele vergrijpen tot het zogenaamde "dark number"⁽²⁵⁾. Vaak omwille van schroom of angst voor vergelding worden bijvoorbeeld verkrachting of incest zelden bij het gerecht aangegeven. Enige kentering is hierin gekomen door de affaire Dutroux tijdens de jaren 1990. Het is dan ook niet verwonderlijk dat aangiften van seksuele delicten in Geraardsbergen slechts 0,6 % en in de deelgemeenten amper 0,3 % van het totale pakket aan crimineel gedrag uitmaken. Zowel in de stad (18 %) en heel uitgesproken op het platteland (58,6 %) maken de vermogensmisdrijven de hoofdmoot uit. Terwijl de dorpen worden overstelpt door inbraken in huizen

en hofsteden (19,6 %), krijgen de stadsbewoners meer te maken met huisdiefstal zonder braak (5,3 %). Bij dit laatste misdrijf ontvreemdt de dader bij een bezoek aan een woonst voorwerpen of geld op een ogenblik van onoplettendheid van de bewoner (s). Dit kunnen vrienden of zelfs verwanten zijn. Daarnaast zijn inbraken in de stad minder evident wegens de grote sociale controle en de nabijheid van de politie of de gendarmerie. Winkeldiefstallen (3,5 %) zijn een typisch stedelijk fenomeen, terwijl de vernieling of beschadiging van goederen vooral op de buiten (5,3 %) voorkomt. Honger en mislukte oogsten leiden ertoe dat diefstal van veldgewassen (23,2 %) in de deelgemeenten tijdens de jaren 1840 een ware plaag is. Terwijl misdrijven tegen de openbare orde zowel in de stad als op het platteland quasi verwaarloosbaar is (dit betekent dat, ondanks de zware beproeving tijdens de hongerejaren, de burgerzin er groot blijft), is het geweld in de Denderstad manifest aanwezig. Van alle misdrijven tegen de lichamelijke integriteit (11,1 %), ondergaan heel wat Geraardsbergenaars slagen en verwondingen (7,8 %).

Besluit

Door het ontbreken van morele statistieken voor de deelgemeenten tijdens de periode 1830-1860, missen we heel wat aspecten van het leven daar. Dit kan deels opgevangen worden door historisch onderzoek van de gemeentearchieven, wat op zich weer bemoeilijkt wordt door de huidige stand van de inventarisatie⁽²⁶⁾. Behalve een korte golf van geweld in Onkerzele in 1833-1835, verloopt het leven vreedzaam in de meeste dorpen tot de hongerejaren 1846-1847. Een

⁽²³⁾ Gazette van Geeraardsbergen, 28 november 1847, p. 2, k. 3.

⁽²⁴⁾ RAG, Provinciebestuur 1830-1850, nrs. 2012/1, 2013/1, 2014/1, 2018/A/1; Provinciebestuur 1851-1870, nr. 1387/2.

⁽²⁵⁾ D. MERTENS, Criminaliteit in de stad Aalst en op het platteland van het Land van Aalst tijdens de 18de eeuw (deel 2), in Het Land van Aalst, jg. LIII, 2001, nr. 4, p. 241.

⁽²⁶⁾ Een belangrijk deel van de archieven van de deelgemeenten wacht in het Rijksarchief te Ronse op inventarisatie.

Hierdoor is raadpleging niet mogelijk. Doordat al jaren vanuit Geraardsbergen het verlangen aanwezig is om de eigen

Aard delict	Procentueel aandeel	
	Geraardsbergen	deelgemeenten
Vermogensdelicten		
huisdiefstal zonder braak	5,3	1,4
inbraak	3,9	19,6
winkeldiefstal	3,5	
diefstal van veldgewassen		23,2
diefstal van dieren	0,3	2,8
diefstal door dienstpersoneel	1	
diefstal van hout	0,7	2,1
diefstal in religieuze gebouwen	0,7	2,1
herbergdiefstal	1	
beroving	0,3	
heling	0,3	
oplichting	1	0,7
brandstichting		1,4
Vernieling of beschadiging van goederen	0,3	5,3
Misdrijven tegen de openbare orde		
valse getuigenis	0,3	
opstand tegen de overheid	0,3	
weerspannigheid	0,3	1
valsheid in geschrifte	0,7	
Seksuele misdrijven		
verkrachting		0,3
incest	0,3	
aanranding van de eerbaarheid	0,3	
Misdrijven tegen de lichamelijke integriteit		
Slagen en verwondingen	7,8	3,2
moord	0,3	
beledigingen	1,7	0,7
zelfmoord	1	1,7
Te vondeling leggen		0,3
kindermoord	0,3	0,7

Tabel 3: Aantal en aard van de delicten in procenten in Geraardsbergen en de deelgemeenten in 1830-1860

agrarische en economische crisis brengt de plattelandsbewoners in de diepste ellende en zorgt voor een nooit geziene plundering van de voedselvoorraden. Tegelijk steken geweld en wraakacties opnieuw de kop op. De meest hulpelozen worden verplicht om te gaan bedelen in de stad, waar de voedselbevoorrading niet in het gedrang komt. Vanaf de jaren 1850 verdwijnen de voedseldiefstallen en wordt het op het platteland opnieuw relatief rustig. Het platteland is nooit vrij geweest van

natuurrampen, die voor mislukte oogsten zorgen en van een groot aantal brandrampen. Vooral het licht ontvlambare bouw materiaal (hout en stro), waarmee in die periode tal van woningen nog zijn opgetrokken, liggen hiervan aan de basis.

Jacques DE RO
jacques.de.ro@telenet.be

Vanwaar komt skabbernak?

Het woord *skabbernak* kennen we van de uitdrukking "iemand ba zanne skabbernak pakken" dus 'iemand bij de kraag vatten' of 'iemand in de nek vastpakken'. Zoals de Nederlandse uitdrukking 'bij de kraag vatten' laat vermoeden hebben we te maken met een kledingstuk. Het woord staat als *schabbernak* in Van Dale met de vermelding 'gewestelijk'. Het wordt verklaard als 'wonderlijk of onooglijk kledingstuk', maar ook als kwajongen.

We ontleenden het woord aan het Duits *Schabernack* wat 'poets, lelijke streek, kwajongenstreek' betekent. Het woord is samengesteld uit twee delen *schaben* en *nak*. Het eerste deel *schaben* betekent 'schaven, wrijven' en het tweede deel *Nacken* 'nek'. De oudste betekenis is dus 'nekschaver' of 'nekkraabber', met andere woorden een ruige muts of een kraag die de nek krabt. Debra-bandere heeft het in zijn *Oost-Vlaams en Zeeuws-Vlaams Etymologisch Woordenboek* over 'een grove winterhoed die de nek wrijft'.

Skabbernak is niet typisch Giesbaargs want het is in vele andere dialecten bekend, maar soms met een andere betekenis. In Teirlincks *Zuid-Oostolaandersch Idioticon* vinden we de hier geldende betekenis, maar het *Woordenboek der Nederlandsche Taal (WNT)* geeft nog enkele andere betekenissen die ons onbekend zijn: wonderlijk of onooglijk kledingstuk; iemand die er wonderlijk of onooglijk uitziet; kwajongen; lichtzinnige; oude magere koe; bouwvallig huis en in de uitdrukking *op schabernak gaan*: klaplopen.

Jan COPPENS
jan@giesbaargs.be

archieven opnieuw naar de stad te brengen, wordt in Ronse zelf een mogelijke inventarisatie uitgesteld, mogelijk afgesteld.